<<ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ>> ԿՐԹԱՀԱՄԱԼԻՐ
ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՆ՝ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԸ. ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

Հեղինակ՝ Դաշյան Լիլիթ
Արգենտինյան Հանրապետություն թիվ. 76 դպրոց

Ղեկավար՝ Ասրյան Նունե

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմություն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումն, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ն, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидն – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

ԵՐԵՎԱՆ- 2022
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ 1. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Մեծ Եղեռնը, առաջացման պատճառները
- Արևմտահայերի ցեղասպանությունը

Գլուխ 2. ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ

ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

- Հայոց ցեղասպանության հետևանքները
- Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացը

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Պատմությունից անտեղյակները կարծում են, որ թուրքական իշխանությունների կողմից արևմտահայության նկատմամբ ցեղասպան

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումն, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ն, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидն – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

գործունեություն իրականացվել է միայն 1915 թ-ին և որ զոհերի թիվը եղել է 1,5 մլն. մարդ: Այն ինչ իրականությունն ու թվերը փոքր-ինչ այլ են: Թուրքերը ցեղասպանել են հայությանը գրեթե այնքան ժամանակ, որքան հայությունը գտնվել է Օսմանյան կայսրության տիրապետության տակ: Օսմանահպատակ հայերին մշտապես ահաբեկել, կոտորել և հալածել են իրենց հավատի և հայ լինելու համար: Հայերընույնիսկ սեփական հայրենի հողի վրա թուրքական իշխանությունների կողմից դիտարկվել են որպես օտար տարրեր, որոնց հարցերը պետք է լուծել միայն բնաջնջման և թուրք ժողովրդի հետ բռնի ձուլման, թուրքացման ճանապարհով: Այն իրադարձությունները, որոնք տեղի ունեցան Թուրքիայում Առաջին աշխարհամարտիտարիներին (1914 — 1918 թթ.), մասնավորապես՝ 1915 թ-ին մեծ թափով և համակարգված կերպով իրականացրած հայության կոտորածներն ու զանգվածային տեղահանությունը թուրքական ներկայիս իշխանությունները ցինիկաբար անվանում են, պատերազմի տարիներին երկկողմանի բախումների արդյունքում եղած զոհերը, միջազգային հանրությունը՝ բնիկ հայ էթնոսի կոտորածներ, աշխարհի երեք տասնյակից ավել պետություններ այն պաշտոնապես ճանաչել են որպես, Հայոց ցեղասպանությունը (armenian genocide), իսկ հայությունն այս ոճրագործությանը տալիս է, Մեծ Եղեռնե անվանումը:

Նշյալով էլ պայմանավորված է աշխատանքի արդիականությունը:

<u>Հետազոտության նպատակը</u> և <u>խնդիրները:</u> Հետազոտության հիմնական նպատակն է ներկայացնել և ուսումնասիրել հանրակրթական դպրոցներում Հայոց պատմության դասաժամերին Հայոց ցեղասպանության առաջացման պատճառները և հետևանքները: Այդ նպատակների իրականացումը ենթադրում է կոնկրետխնդիրների լուծում, որոնք էլ ապահովում են աշխատանքի տրամաբանությունունու կառուցվածքը:

Առաջադրված նպատակին հասնելու համար աշխատանքում առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները՝

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

- Վերլուծել հիմնախնդրի վերաբերյալ մասնագիտական գրականություն:
- Պարզաբանել Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության դերը դասաժամերին:
- Լուսաբանել ցեղասպանության առաջացման պատճառները և հետևանքները:

<u>Աշխատանքի կառուցվածքը և ծավալը:</u>

Աշխատանքը բաղկացած է բովանդակությունից, ներածությունից, երկու գլուխներից, որոնք իրենց հերթինբաղկացած են ենթագլուխներից, եզրակացություններ բաժնից, օգտագործվածգրականության ցանկից:

ԳԼՈՒԽ 1. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Մեծ Եղեռնը, առաջացման պատճառները

Հայոց ցեղասպանություն կամ Մեծ եղեռն, Օսմանյանկայսրության իշխանության ղեկին կանգնած երիտթուրքական Իթթիհաթ վե թերաքի կուսակցության կողմից կազմակերպված ցեղասպանություն, որի արդյունքում 1915-1923 թվականներին զանգվածային տեղահանության է ենթարկվել և բնաջնջվել Օսմանյան կայսրության նահանգների, այդ թվում՝ ԱրևմտյանՀայաստանի հայ բնակչությունը: Պայմանականորեն Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր է համարվում 1915 թվականի ապրիլի 24-ը, երբ Կոստանդնուպոլսում ըստ նախօրոք պատրաստված ցուցակների ձերբակալվեց մոտ 235 հայազգի մտավորական (հայ գործիչների ձերբակալությունները Կոստանդնուպոլսում շարունակվեցին նաև ապրիլի 24-ից հետո):

Լայն իմաստով Հայոց ցեղասպանությունը[1] ներառում է 1894- 1923 թվականներին Օսմանյան կայսրության և Թուրքիայի տարբեր վարչակարգերի կողմից ծրագրված ու հայ ժողովրդի դեմ շարունակաբար իրականացված ցեղասպանական

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

քայլերը, հայրենազրկումը, հայության ոչնչացմանն ուղղված զանգվածային կոտորածները, էթնիկական զտումները, հայկական պատմամշակութային ժառանգության ոչնչացումը, ինչպես նաև ցեղասպանության ժխտումը, պատասխանատվությունից խուսափելու, կատարված հանցագործություններն ու դրանց հետևանքները լռության մատնելու կամ արդարացնելու բոլոր փորձերը՝ որպես հանցագործության շարունակություն և նոր ցեղասպանություններ իրականացնելու խրախուսանք:

Հայերի ցեղասպանությունն իրականացվել է մի քանի փուլերով՝ հայ զինվորների զինաթափում, հայերի ընտրողական տեղահանություն սահմանամերձ շրջաններից, Տեղահանության մասին օրենքի ընդունում, հայերի զանգվածային տեղահանություն ու սպանություն: Որոշ պատմաբաններ ցեղասպանական գործողություններ և, դրանից ելնելով, Հայոց ցեղասպանության մաս են համարում 1890-ական թվականների Համիդյան կոտորածները, Զմյուռնիայի ջարդերը և թուրքական զորքերի գործողությունները Հարավային Կովկասում 1918 թվականին: Ցեղասպանության հիմնական կազմակերպիչներն են երիտթուրքերի առաջնորդներ Թալեաթը, Ջեմալը և Էնվերը, ինչպես նաև ,Հատուկ կազմակերպությանե ղեկավար Բեհաեդդին Շաքիրը: Հայերի ցեղասպանությանը զուգահեռ Օսմանյան կայսրությունում տեղի էին ունենում ասորիների և Պոնտոսի հույների ջարդերը:

Հայկական Սփյուռքի մեծ մասն առաջացել է Օսմանյան կայսրությունից բռնազաղթված և Մեծ եղեռնը վերապրած հայերից:

Օսմանյան կայսրությունում հայերի և նացիստական Գերմանիայի կողմից բռնազավթված տարածքներում հրեաների զանգվածային ոչնչացումը բնութագրելու համար ,ցեղասպանությունե եզրույթը ժամանակին առաջարկել է հենց եզրույթի հեղինակ Ռաֆայել Լեմկինը:

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

Հոլոքոստից հետո հայերի ցեղասպանությունը պատմության մեջ իր ուսումնասիրվածության աստիճանով համարվում է երկրորդը:

1915 թվականի մայիսի 24-ի համատեղ հռչակագրում պատմության մեջ առաջին անգամ դաշնակից երկրները (Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա և Ռուսական կայսրություն) հայերի զանգվածային սպանությունները որակեցին իբրև հանցագործություն մարդկության հանդեպ:

Թեպետ Հայոց ցեղասպանության պատմության շուրջ և՛ մեզանում, և՛ արտասահմանում ստեղծվել է հսկայածավալ գրականություն, բայց այսօր էլ թեմայի համակողմանի լուսաբանումը խիստ արդիական է և գիտաքաղաքական հրատապ նշանակություն ունի.

- ա) Նախ՝ հիմանախնդրի ուսումնասիրությունն ամբողջացված համարել չի կարելի, քանի որ մի շարք հարցեր դեռևս հետագա ուսումնասիրման կարիք ունեն:
- բ) Երբ աշխարհի տարբեր մասերում այսօր էլ շարունակվում են ազգային հողի վրա կատարվող հանցագործությունները, քաղաքական արդիական նշանակություն ունի Հայոց ցեղասպանության հանգամանքների գիտական լուսաբանումը, որն աներկբա ցույց է տալիս, թե ինչպիսի ողբերգական արդյունքների կարող է հանգեցնել ազգայնամոլակ գաղափարախոսությունը:
- գ) Եվ, վերջապես, պատմության դասերը ցույց են տալիս, որ ժողովուրդները շատ ծանր են հատուցել, երբ մոռացության են տվել մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունները: Ժողովրդի թվաքանակի չափն այստեղ ոչ մի նշանակություն չունի, երբ պետական քաղաքականության մակարդակի վրա է բարձրացվում ցեղապաշտական տեսությունը:

Որո՞նք էին Հայոց ցեղասպանության պատճառները: Հարցադրումն արդիական է և կարևորում է նրանով, որ ժամանակակից Թուրքիայում մշակվել է Հայոց

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

ցեղասպանության և Հայկական հարցի պետական կոնցեպցիա, որը հանգում է հետևյալ կեղծիքներին.

- ա) Հայերն, իբր, սեփական մշակույթից զուրկ եկվոր ժողովուրդ են: Հայաստանը երբեք ինքնուրույն պետություն չի եղել և հայերը նրանում, մասնավորապես Արևմտյան Հայաստանում, փոքրամասնություն են կազմել:
- բ) Թուրքերն, իբր, իրենց գրաված երկներին բերում էին խաղաղություն և փրկություն: Օսմանյան կայսրությունը եղել է ամենաառաջավոր, քաղաքակրթված և և հումանիստական հասարակությունը, որտեղ հայերը լավ էին ապրում, նրանցից շատերը բարձր պաշտոններ էին զբաղեցնում, <<նույնիսկ օգտվում էին ինքնավարությունից>>: Հայ-թուրքական հարաբերությունները դարեր շարունակ եղել են բարեկամական, որոնք խաթարվեցին և թշնամական դարձան մեծ տերությունների, մասնավորապես՝ Ռուսաստանի և Անգլիայի, վարած քաղաքականության պատճառով: Չլինեին հայ-թուրքական գործերին եվրոպական պետությունների միջամտությունը, նրանց վարած քաղաքականության հետ հայերի կապած սպասելիքները, չէին լինի նաև սուլթանական և երիտթուրքական վարչակարգերի շրջանում հայերի հետ տեղի ունեցած անցանկալի դեպքերը:
- գ) Օսմանյան Թուրքիայում հայերի ցեղասպանություն, իբր, տեղի չի ունեցել, այլ ընդհամենը պատերազմական գոտում եղել է հայերի տեղահանում՝ ըստ 1915թ. մայիսի 14-ի <<Տեղահանման մասին>> օրենքի, որը հետևանք էր այն բանի, որ Ռուսաստանի հետ սահմանակից մարզերում Թուրքիայի անվտանգությունը սպառնալիքի տակ էր գտնվում: Կառավարությունը չի մշակել ջարդի ծրագիր, այլ ստիպված դիմել է որոշ պաշտոնական քայլերի, որոնց ընթացքում հայերն ունեցել են առանձին մարդկային կորուստներ:

Այսպիսով՝ թուրքական պետական հայեցակարգը մերժում է ցեղասպանության բուն իսկ փաստը, դրա նախապես ծրագրավորված և կանխատեսված բնույթը:

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմություն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրում, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմություն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

Ճիշտ է, հայերի ֆիզիկական ոչնչացման քաղաքականությունը պետական մակարդակով իրագործվեց 1849-1922թթ., սակայն ցեղասպանության արմատները, ժամանակագրական առումով, շատ ավելի խորն են գնում: Դրանք պետք է փնտրել Օսմանյան կայսրության բուն էության մեջ: Լինելով եկվոր ցեղեր և զավթողական պատերազմներով հաստատվելով օտար երկրներում՝ թուրքերի համար գերխնդիր էր դարձել նվաճած ժողովուրդների հայրենիքների թուրքացումը, թուրքական նոր հայրենիքի ստեղծումը:

Ցեղասպանության մասին ՄԱԿ-ի ընդունած 1948թ. բանաձևում ցեղասպանություն են որակվում այն գործողությունները, որոնք կիրառվում են որևէ ազգի, ցեղային կամ կրոնական համայնքի լիակատար կամ մասնակի ոչնչացման նպատակով[2]: Ըստ ՄԱԿ-ի կոնվեկցիայի՝ հետևյալ հինգ գործողություններից յուրաքանչյուրը համարվում է ցեղասպանության ակտ.

- Խմբի կամ համայնքի անդամների սպանությունը նրանց մարմնական լուրջ վնասվածք կամ մտավոր խանգարում հասցնելը
- խմբի համար այնպիսի կենսապայմանների ստեղծումը, որոնց նպատակն էայդ խմբի մասնակի կամ լիակատար ոչնչացումը
- խմբի ներսում ծննդաբերության կանխման միջոցառումները
- երեխաների հանձնումը մարդկային մի խմբից մյուսին:

19-րդ դարի կեսերից Օսմանյան կայսրության կառավարող շրջանների գլխավոր մտահոգությունը պետության փլուզման արգելակումն էր, կայսրության ամբողջականության պահպանման խնդիրը: Այդ նպատակով կյանքի կոչվեցին բազմաթիվ հետադիմական, ցեղապաշտ գաղափարախոսություններ, ինչպիսիք էին՝ օսմանիզմը, պանիսլամիզմը, թուրքիզմը, պանթուրքիզմը և այլն:

Երիտթուրքերի ազգայնական վարդապետությունը ձևավորվել է 19-րդ դարի վերջին 20-րդ դարի սկզբներին: Դրա գերխնդիրն էր՝ թուրքալեզու բոլոր ժողովուրդների

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

համախմբումը մեկ միասնական թուրքական պետության՝ Մեծ Թուրանի մեջ: Ըստ էության՝ ստեղծվելու էր թուրքալեզու արևելյան կայսրություն, որն ընդգրկելու էր Բոսֆորից մինչև Չինաստան և Սառուցյալ օվկիանոս ընկած տարածքը: Մեծ Թուրանի ստեղծումը պետք է իրագործվեր երեք փուլերով:

Թուրքիզմ-այս փուլում ենթադրվում էր թուրքացնել Օսմանյան կայսրությունը: Քրիստոնյա ժողովուրդները, այդ թվում հայերը, կամ պետք է ձուլվեին, կամ ոչնչացվեին:

Օղուզական պետության ստեղծում-նոր ստեղծված պետությունը՝ Օղուստանը, իր մեջ պետք է ընդգրկեր Օսմանյան Թուրքիան, ռուսական և պարսկական Ադրբեջանները, Թուրքմենստանը: Այս փուլում փաստորեն նվաճվելու էր նաև Արևելյան Հայաստանը և ոչնչացվելու էր արևելահայությունը:

Պանթուրքիզմ-այս փուլում պետք է ստեղծվեր միացյալ Թուրան պետությունը: Մեծ Թուրանն իր մեջ պետք է միավորեր թուրքալեզու բոլոր ժողովուրդներին:

Այսպիսով՝ պանթուրքիզմը հայերին երկրորդ ճանապարհ չէր թողնում: Հայ ժողովուրդն իր երկու հատվածներով կա՛մ պետք է ոչնչանար, կա՛մ թուրքանար:

Ցեղասպանության հիմնական պատճառներից մեկը Հայկական հարցի վերացումն էր. չկան հայեր, հետևաբար, չկան նաև Հայկական հարց. այս էր հայկական հարցի լուծման թուրքական եղանակի էությունը:

Եվ, վերջապես, ցեղասպանության պատճառների շարքում որոշակի դեր է խաղացել տնտեսական գործոնը: Չնայած անբարենպաստ պայմաններին, հայ արդյունաբերողներն ու դրամատերերը, իրենց ձեռներեցության ու բնական տաղանդի շնորհիվ, կարողացել էին դրամական խոշոր կուտակումներ կատարել: <<Թուրքերը,-գրել է անգլիացի պատմաբան Վ. Գոտլիբը,-նախանձով էին նայում իրենցից կուլտուրապես ու տնտեսապես ավելի ուժեղ այդ եռանդուն ժողովրդին>>: Հայերի բնաջնջմամբ թուրքերը հնարավորություն էին ստանում տիրանալու նրանց հարստություններին, տնտեսական կարողություններին, վերացնելու թուրքական բարձրացող բուրժուազիայի պոտենցիալ և ահեղ մրցակցին:

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումն, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ն, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидն – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

- Արևմտահայերի ցեղասպանությունը

1877-1878թթ. Ռուս-թուրքական պատերազմից հետո հայ ժողովրդի ազգային-քաղաքական անկախության վերականգնման հարցը դադարեց միայն հայերի ներքին հարցը լինելուց: Եվրոպական տերությունների ջանքերով այն <<Հայկական հարց>> անունով, բարձրացվեց միջազգային դիվանագիտության մակարդակ և, ինչպես ասվեց, դարձավ Արևելյան հարցի բաղկացուցիչ մասը: Հայաստանն ու հայերը դարձան միջազգային քաղաքականության և միջազգային իրավունքի օբյեկտ:

Բաժանելով ռուսական զենքի հաղթանակի պտուղները և առաջնորդվելով Եվրոպայում ու Արևելքում հավասարակշռությունը պահպանելու կարգախոսով՝ մեծ տերությունները մի կողմ քաշվեցին: Բեռլինի վեհաժողովի 61-րդ հոդվածը մնաց օդում կախված: Սուլթան Աբդուլ Համիդը, խոստացած բարենորոգումների փոխարեն, ուժեղացրեց հայերի հալածանքներն ու ճնշումները: Սուլթանական իշխանությունները կազմակերպում էին հայերին պատկանող հողերի զանգվածային բռնազավթումներ, որի հետևանքով արևմտահայ գյուղացիները, տնտեսապես քայքայվելով, ստիպված լքում էին հայրենիքը: Արհեստական թշնամանք էր սերմանվում մի կողմից հայերի, մյուս կողմից՝ մահմեդական ժողովուրդների միջև: Խստագույն հսկողություն սահմանվեց հայկական դպրոցների վրա, արգելվեց հայոց պատմության դասավանդումը: Հայկական շարժումների դեմ պայքարելու համար ստեղծվեցին քրդական համիդիե հեծելագնդերը: Հայերի բազում բողոքներն առ մեծ տերություններ՝ թե Բ. Դուռը չի կատարում ստանձնած պարտավորությունները, արդյունք չտվեցին: Տերությունները բավարարում էին միայն Թուրքիային ուղղված նոտաներով՝ պահանջելով իրագործել61-րդ հոդվածով նախատեսված բարենորոգումները, սակայն գործնական ոչինչ չէր արվում: Ինչպես ճիշտ կերպով նկատել է Յոհաննես Լեփսիուսը՝ <<Հայաստանում բարենորոգումների վերաբերյալ դիվանագիտական ողջ գրագրությունը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ անարժան մի

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումն, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ն, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидն – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

խեղկատակություն>>[3]: Իսկ Աբդուլ Համիդը գերմանական դեսպանին հայտարարում էր, թե <<ինքը զերադասում է մեռնել, քան թե իրականացնել այդ հոդվածը>>:

1877-1878թթ. ռուս-թուրքական պատերազմը և դրա արդյունքները վավերացրած Բեռլինի վեհաժողովը շրջադարձային եղան հայ քաղաքական մտքի զարգացման գործում: Հայերը շատ բան տեսան ու հասկացան: Հասկացան եվրոպական տերությունների միջև շահի համար մղվող պայքարը և այդ ճանապարհին ամեն կարգի բարձր հասկացությունների ոտնահարումը: Խորապես հիասթափվեցին, երբ տեսան իրենց արդար պահնջի անտեսումը Բեռլինում: Հայ ժողովուրդը տեսավ նաև բալկանյան ժողովուրդների պայքարն ու ազատագրումը,լսեց Մկրտիչ Խրիմյանի <<երկաթե շերեփի>> խորհուրդը, վերաքննեց իր պայքարի նախընթացը և կատարեց եզրակացություն՝ միայն զենքով կարելի է ձեռք բերել մարդկային տարրական իրավունքները, այլ ոչ թե խնդրագրերով կամ աղերսագրերով: Պետք է զինվել և ժողովրդին նախապատրաստել զինված պայքարի. Սա դարձավ օրվա կարգախոսը:

Հայ քաղաքական կուսակցությունների առաջացումը նույնպես այդ նոր արդյունքն էր: Կուսակցությունների հանդես գալը հանգեցրեց այն բանին, որ հայ ազատագրական շարժումները 19-րդ դարի 80-90-ական թթ. թևակոխեցին նոր շրջան: Սա որոկապես նոր, բարձր փուլ էր: Ի տարբերություն նախորդի՝ այս փուլն աչքի էր ընկնում նաև իր համեմատական կազմակերպվածությամբ ու զանգվածությամբ: Հայդուկային շարժման ահագնացող թափը, դրա ավելի ու ավելի կազամակերպված բնույթ ստանալը խոսում էր այն մասին, որ Արևմտյան Հայաստանում խնդրո ժամանակաշրջանում մենք գործ ունենք արդեն ժողովրդա-ազատագրական շարժման հետ: Օրակարգից, ճիշտ է, չէր հանվել մեծ տերությունների օգնության հարցը, բայց նորը, ինչպես ասվեց, սեփական ուժերին ապավինելու մտայնությունն էր:

Այսպիսով՝ հայ ազատագրական շարժումը ներքին օրինաչափությամբ և իր տրամաբանությամբ ընթացող գործընթաց էր: Հետևաբար, կեղծում են թուրք

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումն, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ն, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидն – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

պատմաբանները, որոնք դարերի հոլովույթ ունեցող հայ ազատագրական շարժումները համարում են <<դրսից>> հրահրված:

19-րդ դարի 70-80-ական թթ. հայ ազատագրական շարժման մեջ կատարված արմատական շրջադարձը, Հայկական հարցի միջազգայնացումը սուլթանական արքունիքում ավելի ու ավելի առարկայական է դարձնում հայասպան ծրագիրը : Մեծ վեզիր Քյամիլ փաշան արդեն 1878թ. հայերի ջարդերը հռչակում է պետական քաղաքականություն. <<Եթե Եվրոպայում մեր ծոցում օձ սնեցինք, պետք չէ, որ նույնը անենք մեր ասիական Տաճկաստանում /հիմա՝ Արևմտյան Հայաստանում/. Խելոքությունը՝ բնաջնջել-վերացնելն է այն բոլոր տարրերը, որ մի օր կարող են մեզ համար նույն վտանգը ծնել… Ուրեմն, այդ հայ ազգեր վերացնելու, անհետացնելու ենք…:

Այսպիսով՝ հայերի ֆիզիկական ոչնչացումը թողնելով պատեհ առիթի, թուրքական արքունիքը ձեռնամուխ եղավ այն միջոցառումների գործադրմանը, որոնք անհնարին կդարձնեին 61-րդ հոդվածից բխող բարենորոգումների իրագործումն Արևմտյան Հայաստանում, բարենորոգումներ, որ Հայաստանի անկախության ճանապարհի առաջին հանգրվաններից մեկը կարող էին լինել:

Պատահական չէ, սուլթանական կառավարությունը 1870-ական թթ. վերջերից կտրուկ փոխեց Արևմտյան Հայաստանում իր գաղութակալ քաղաքականության վարման մեթոդները:

Թուրքական վիճակագրությունը դիմում էր առասպելական կեղծիքների: Այսպես, ըստ թուրքական պաշտոնական սալնամեի /վիճակագրական տարեգիրք/՝ 1870թ. կայսրության ասիական երկրամասերում ապրում էր 17 մլն 216 հազար մարդ, որից 3 միլիոն 600 հազարը հայեր էին: Մինչդեռ, 1880թ. հուլիսի 5-ին Կ. Պոլսում հավատարմագրված տերությունների դեսպաններին ուղղված պատասխան նոտայում, Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարար Աբեդին փաշան նշում էր, որ ամբողջ

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումն, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ն, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидն – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

կայսրությունում հայերի թիվը ակզմում է 700 հազար: Այնինչ 1870-1880թթ. ընթացքում հայերի բնական աճն անցել էր կես միլիոնից: Ահա այս պահից սկսած՝ ցայսօր, թուրքական պետությունները, կոծկելու համար իր իսկ ձեռքով կատարած մեծ ոճիրը, մշտապես նվազեցված է ներկայացնում Օսմանյան կայսրությունում հայերի թվաքանակը՝ << մոռանալով>>, ժամանակի թուրքական աղբյուրները շատ թե քիչ օբյեկտիվ պատկերացում են տվել հայ ազգաբնակչության թվաքանակի մասին:

Բալկանյան ժողովուրդների ապստամբությունների և ռուս-թուրքական պատերազմի արդյունքներից մեկն այն էր, որ օսմանյան թուրքերը դուրս վռնդվեցին Եվրոպայից: Այս պայմաններում, թուրքերի առջև ծառացել էր սեփական հայերինիք ստեղծելու անհրաժեշտությունը: Այդ նպատակով նրանք իրենց հայացքը հառել էին կայսրության արևելյան նահանգներին, հատկապես՝ Հայաստանին: Ուրեմն՝ հայերի ցեղասպանությամբ, սուլթանական վարչակարգը ոչ միայն վերացնում էր Հայկական հարցը, կասեցնում կայսրության հնարավոր փլուզումը, այլև <<անհնազանդ տարրերից>>՝ հայերից, մաքրված տարածք էր ստեղծում թուրքերի նոր հայերնիքի համար: Այս ճշմարտությունը նկատել են օտար հետազոտողներից շատերը: Այսպես՝ անգլիացի պատմաբան Դավիդ Քուշներն իր աշխատություններից մեկու նշում է, որ արդեն Աբդուլ Համիդի շրջանում թուրքական մամուլի էջերում սկսել էր ծավալվել <<թուրքական Անատոլիայի>> կոնցեպցիան, ըստ որի, Անատոլիան, բացի թուրքերից, որևէ այլ ժողովրդի չի պատկանել[4]: Դրա նպատակն էր հասնել այն բանին, որ որ թուրքերը Անատոլիան դիտեն որպես անվիճելի թուրքական <<վաթան>> /հայրենիք/:

Այսպիսով՝ թուրքական կառավարությունը 1870-ական թթ. վերջերից Արևնտյան Հայաստանում վարում էր մի քաղաքականություն, որի էությունն էր՝ Հայաստանն առանց հայերի: Մենք ծանոթացանք այդ նպատակին ուղղված նրա կողմից ձեռնարկված մի շարք գործնական միջոցառումների հետ: 19-րդ դարի 90- ական թթ. կեսերից թուրքական պետությունն անցնում է արևմտահայերի զանգվածային

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

բնաջնջման քաղաքականությանը: 1894-1996թթ. հայկական կոտորածները Օսմանյան կայսրությունում համաշխարհային պատմության մեծագույն ոճրագործություններից մեկն է: Ջարդերին մասնակցում էին զինվորական և քաղաքական իշխանությունները, քրդական հեծելազնդերը, մահմեդական խուժանը: Հայերի կոտորածները տեղի էին ունենում ոչ միայն Արևմտյան Հայաստանում, այլև Թուրքիայի հայաբնակ վայրերում: Ճիշտ է, հայերը որոշ վայրերում դիմեցին ինքնապաշտպանության, սակայն հսկայական էին կորուստները: Եվրոպական տերությունների դեսպանների զեկուցագրերի, ժամանակի հայ և օտար մամուլի հաղորդումների համաձայն, 1894-1896թթ. կոտորածներին զոհ գնացին 300 հազար արևմտահայեր, բռնությամբ մահմեդականացվեց շուրջ 100 հազարը, առևանգվեցին տասնյակ հազարավոր աղջիկներ ու կանայք, կողոպտվեցին և այրվեցին 3 հազարից ավելի հայաբնակ գյուղեր, շուրջ 300 հազար հայեր արտագաղթեցին Ռուսաստան, Պարսկաստան, Ֆրանսիա, Բալկանյան երկրներ, Ամերիկա: 90-ական թթ. զանգվածային կոտորածներից հետո ամայացան Արևմտյան Հայաստանի բազմաթիվ բնակավայրեր, սուլթանական իշխանություններն ավելի սաստկացրեցին հայերի ազգային ու կրոնական հալածանքները: Հայ ազատագրական շարժումները բնում խեղդելու համար Արևմտյան Հայաստանի բազմաթիվ վայրերում ստեղծվեցին ամրացված զորանոցներ:

Մեծ եղեռնը ոչ միայն Հայաստանի, այլև մարդկության նորագույն պատմության ամենաողբերգական էջերից է: Սակայն հայոց Մեծ եղեռն ունի նաև մյուս էջը՝ հերոսապատումի էջը: Հակառակ թուրք պետության կողմից ամենայն բծախնդրությամբ նախապատրաստված ցեղասպանության ծրագրի, այնուամենայնիվ, Արևմտյան Հայաստանում և կայսրության որոշ հայկական բնակավայրերում ջարդարարները հանդիպեցին ուժգին դիմադրության: Վանում, Ճապին Գարահիսարում, Մուսա լեռան վրա, Ուրֆայում և այլուր դիմադրական մարտերի արդյունքն այն եղավ, որ տասնյակ հազարավոր հայեր փրկվեցին մահից:

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումն, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ն, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидն – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

Զենքի դիմած հայերն իրենց գիտակցված մահով փրկում և սրբագործում էին հայ ցեղի արժանապատվությունը:

Գլուխ 2. ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

- Հայոց ցեղասպանության հետևանքները

Ցեղասպանության ծանրագույն հետևանքը հայազրկումն էր Հայաստանաի մեծագույն մասի՝ Արևմտյան Հայաստանի, որն այսօր գտնվում է Թուրքիայի տիրապետության ներքո: Հսկայական էին արևմտահայերի մարդկային կորուստները: Ըստ Թեոդիկի խմբագրած <<Ամենուն տարեցույցի>>, Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո, վերապրող արևմտահայերի թիվն ընդհամենը 592 հազար էր, ըստ Յ. Լեփսիուսի՝ ավելի քիչ: Վայրենի ջարդերին, սովին և համաճարակներին 1918-1920թթ. Զոհ գնացին նաև շուրջ 700 հազար արևելահայեր, որի հետևանքով Արևելյան Հայստանի հայազրկված շրջանները՝ Ուտիքը, Գանձակը, Դաշտային Արցախը և այլ երկրամասեր բռնակցվեցին Ադրբեջանին: Հետագայում թուրքերի հաջողվեց բոլշևիկների աջակցությամբ Ադրբեջանին բռնակցել նաև Նախիջևանն ու Լեռնային Արցախը: Հայկական երկրամասերը թուրքերի ջանքերով ստեղծված Ադրբեջանի կազմի մեջ մտցնելը խոշոր գործնական քայլ էր պանթուրքիզմի ճանապարհին:

Վիթխարի էր հայ ժողովրդի նյութական կորուստը՝շուրջ 20 միլիարդ ֆրանկ ոսկով, որից ավելի քան 14,5 միլիարդը արևմտահայերի նյութական կորուստներն էին: Թե սրանք ժամանակի համար ինչ մեծության թվեր էին, բավական է ասել, որ Առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում Թուրքիայի պատերազմական ծախսերը կազմել են ընդհամենը 9-10 միլիարդ ֆրանկ:

Այսօր, հայ-թուրքական հարաբերությունների հետագան մեծապես կախված է նրանից, թե արդյո՞ք թուրք ժողովուրդն իր մեջ ուժ և համարձակություն կգտնի

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

դատապարտելու մարդկության դեմ ուղղված մեծագույն ոճրագործություններից մեկը՝ հայերի ցեղասպանությունը[5]: Սակայն Թուրքիայի ժամանակակից վարչակարգի գործելակերպը, պետական ու քաղաքական գործիչների հայտարարությունները, նրանց այցելությունները նախկին ԽՍՀՄ-ի թուրքախոս հանրապետություններ և արված հայտարարությունները վկայում են, որ թուրք ժողովրդի այսօրվա սերունդը պատրաստ չէ նման քաղաքացիական խիզախության,իսկ իրար հաջորդող կառավարությունների գործելակերպի հիմքումնեոպանթուրքիզմն է:

- Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացը

Հայ ժողովրդի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում՝ պատմության չավարտված գլուխն է, քանի դեռ ոճրագործն ըստ աժանվույն չի դատապարտվել, իսկ հայերը հատուցում չեն ստացել: Եթե հրեաների դեպքում նյութական փոխհատուցումն էր, որն այսօր էլ կատարվում է Գերմանիայի կողմից, ապա հայերի համար բռնազավթված է հայաթափված հայերնիքի վերադարձի խնդիրն է նաև:

Սակայան, եթե հիտլերյան վարչակարգի կողմից կատարված հանցագործությունները դատապարտվեցին համաշխարհային հասարակության և գերմանական ժողովրդի կողմից, ապա նույնը չի կարելի ասել Հայոց ցեղասպանության մասին, թեպետ հայերի բռնագաղթն ու կոտորածն իրենց մանրամասներում մի հայտնի չափով տարբերվում են հրեաների ֆիզիկական ոչնչացումից, որովհետև հայերինը իր հայերնիքում ապրող ժողովրդիցեղասպանությունն էր:

Այն ժամանակ, երբ Օսմանյան կայսրությունում տեղի էր ունենում Հայոց Գողգոթան, այն դատապարտվեց ժամանակի հասարակական-քաղաքական և պետական նշանավոր շատ գործիչների կողմից / Ա. Ֆրանս, Ռ. Ռոլան, Ֆ. Նանսեն, Ջ. Բրայս, Յ. Լեփսիուս, Վ. Վիլսոն, Դ. Լլոյդ Ջորջ, Ջ. Քերզոն և այլոք/, որոնք այն

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումն, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ն, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидն – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

որակեցին որպես 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություն: Բայց հետագայում մարդկությունը մոռացության տվեց թուրքերի կատարած մեծ ոճրագործությունը[6]:

ՄԱԿ-ի 1948թ. դեկտեմբերի 9-ի <<Ցեղասպանության հանցագործությունները կանխելու և դրա համար պատժի մասին>> կոնվենցիայում և միջազգային մի շարք այլ փաստաթղթերում սահմանված են, որ այդօրինակ հանցագործությունները վաղեմության ժամկետ չունեն և ցեղասպանություն իրագործած յուրաքանչյուր պետություն հատուկ իրավական պատասխանատվություն է կրում, անկախ այն

բանից, թե կգտնվեն ու պատժի կենթարկվե՞ն ոճրագործությունների անմիջական կազմակերպիչները, թե՝ ոչ:

Ուշագրավ է, որ վերջին տասնամյակներում լուրջ քայլեր են կատարվում Հայոց ցեղասպանության համընդհանուր ճանաչման ուղղությամբ: Դրան նպաստեցին մի շարք այլ գործոններ, առաջին՝ 1965թ. ոչ միայն Հայաստանում, այլև աշխարհի մի շարք երկրներում լայնորեն նշվեց Մեծ եղեռնի 50-ամյակը, երկրորդ՝ ԱՍԱԼԱ-ի և սփյուռքահայ ընդհատակյա այլ կազմակերպությունների զինական գործողությունները, երրորդ՝ Ֆրանսիայում, Մեծ Բրիտանիայում, Գերմանիայում և այլուր գործող մարդու իրավապաշտական կազմակերպությունների աճող ճնշումը կառավարությունների վրա՝ հայերի ցեղասպանությունը ճանաչելու պահանջով: Այս բոլորը տվեցին իրենց դրական արդյունքը[7]. Միջազգային շատ հեղինակավոր կազմակերպություններ, պետական պաշտոնական շրջանակներ սկսեցին քննարկել Հայոց ցեղասպանության դատապարտման խնդիրը:

1965թ. Հելսինկիում կայացած խաղաղության համաշխարհային վեհաժողովի երկրորդ ենթահանձնաժողովը, ապա վեհաժողովի եզրափակիչ նիստը միաձայն ընդունեց բանաձև, որով ճանաչվում և դատապարտվում էր 1915թ. Հայոց ցեղասպանությունը:

1973թ. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը հանձնարարեց

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմություն, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրում, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմություն, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

<<Փոքրամասնությունների խտրականության կանխման և պաշտպանության>> ենթահանձնաժողովին՝ ուսումնասիրել հայերի 1915թ ջարդերը, որպես ցեղասպանություն որակելու հարց: 12 տարի Թուրքիայի կողմից խոչնդոտվելուց հետո, ի վերջո, 1985թ. օգոստոսի 29-ին լսվեց զեկուցումը՝ ցեղասպանության կանխման և պատժելու վերաբերյալ, որտեղ հիշատակվում էր նաև թուրքերի կատարած 1915թ. ոճրագործությունը: 1984թ. ապրիլի 13-16-ը Փարիզում հրավիրված ժողովուրդների մշտական ատյանը իր նիստերից մեկում անդրադարձավ հայերի ցեղասպանության խնդրին:

1987թ. հունիսի 18-ին Եվրապառլամենտն ընդունեց <<Հայկական հարցի քաղաքական լուծման մասին>> բանաձևը, որի 2-րդ կետում ասված էր. <<Օսմանյան կայսրության մեջ հայ բնակչության հանդեպ 1915-1917թվականներին գործադրված ողբերգական իրադարձությունները համաձայն ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1948թ դեկտեմբերի 9-ին ընդունված Ցեղասպանության հանցագործությունները կանխելու և դրա համար պատժի մասին կոնվեկցիայի, հանդիսանում է ցեղասպանություն>>:

Բանաձը Թուրքիայի՝ Ընդհանուր շուկայի անդամ դառնալու պայմաններից մեկն էր համարում հայերի 1915թ. ցեղասպանության մասին ինքնաքննադատորեն արտահայտվելը:

Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդն իր 1983թ., ապա 1989 թ. մայիսի համաժողովներում ընդունեց բանաձևեր հայերի ցեղասպանության մասին: Ընդ որում, 1989թ. համաժողովի բանաձևում ճանաչվում էր սփյուռքահայերի հայրենիք վերադառնալու իրավունքը:

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք եզրահանգել, որ ցեղասպանության մասին ճանաչումը ժամանակակից դպրոցի գերխնդիրն է և մշտապես պետք է լինի մանկավարժների ուշադրության կենտրոնում:

Այս հետազոտական աշխատանքը շոշափում է մի այնպիսի թեմա, որը անկասկած շատ մեծ նշանակություն ունի Հայաստանի և հայ ժողովրդի համար։ Խոսքը գնում է ազգային Մեծ Եղեռնի մասին Հայոց պատմության դասերին։

Յուրաքանչյուր աշակերտ պետք է իմանա. 19-րդ դարի վերջին Օսմանյան կայսրության բնակչությունը էթնիկ առումով բազմազգ էր։ Դրա մեջ մտնում էին մի քանի մուսուլմանական էթնոսներ՝ թուրքեր, քրդեր, արաբներ, չերքեզներ, և Հյուսիսային Կովկասից ու այլ տեղերից վերաբնակեցվածներ։ Քրիստոնեադավան էթնոսների մեջ առանձնանում էին հայերը, հույները, բուլղարները, ասորիները և այլք։ Օսմանյան կայսրությունում ապրում էին նաև հրեաներ և այլ ժողովուրդներ։

Օսմանյան կայսրության հայերը, չլինելով մուսուլմաններ, համարվում էին երկրորդ կարգի քաղաքացիներ՝ զիմմիներ։ Հայերին արգելված էր զենք կրել, նրանք պետք է վճարեին ավելի բարձր հարկեր։ Հայ քրիստոնյաներն իրավունք չունեին վկայություն տալ դատարանում:

Չնայած հայ բնակչության 70 %-ը աղքատ էր, մուսուլմանների մոտ տարածված էր ,գործարար հաջողություններով խորամանկ ու հաջողակ հայիե կարծրատիպը։ Հայերի հետ թշնամանքն ավելանում էր քաղաքներում չլուծված սոցիալական խնդիրների և գյուղական տնտեսություններում ռեսուրսների համար պայքարի հետևանքով:շԻրադրությունը բարդանում էր մուհաջիրների՝ Կովկասից և նոր կազմավորված բալկանյան պետություններից փախստականների ներգաղթի պատճառով։ Քրիստոնյա երկրներից վտարված մուսուլման փախստականներն իրենց ատելությունը թափում էին օսմանահպատակ քրիստոնյաների վրա։ Հայերի կյանքի

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

և ունեցվածքի նկատմամբ պարբերական բնույթ կրող ոտնձգությունները, հայերի ընդհանուր անապահով և իրավազուրկ վիճակը Օսմանյան կայսրությունում հանգեցրին այսպես կոչված ,Հայկական հարցիե առաջացման՝ որպես ավելի ընդհանուր Արևելյան հարցի մի մաս:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

- Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:
- Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:
- Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցիփուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:
- Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:
- Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:
- Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm

[1] Բայբուրդյան Վ., ,Օսմանյան կայսրության պատմությունե, Երևան, 2011:

[2] Կարապետյան Հ., ,Սևրի պայմանագիրը Հայոց ճակատագրումե, Երևան, 2004:

[3] Մելիքեան Վ., ,Արեվմտահայերի համագումարները և Հայկական հարցի փուլերը 1917 – 1923թթ.ե, Երևան, 2007:

[4] Ներսիսյան Մ., ,Հայերի ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում, փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուե, Երևան, 1991:

[5] Սիմոնյան Հ., ,Հայոց պատմությունե, Երևան, 2000:

[6] Տես՝Նույն տեղում:

[7] Посвящается памяти жертв геноцида армян в Турции 1894 – 1923 гг., ,Национально-культурный геноцидե – http://www.genocide.ru/enc/cultural-genocide.htm